

CONeixEMENT ACTUAL SOBRE L'HÀBITAT I L'HABITACIÓ A LA CATALUNYA CENTRAL

M. Dolors Molas i Eduard Sánchez

Introducció

L'àrea geogràfica en la qual es centra el treball forma part de la Depressió Central Catalana, que està limitada per les depressions prelitorals i els sistemes muntanyosos septentrionals, àrea on els textos clàssics situen els pobles ibèrics dels ausetans, lacetans i bergistans. Durant l'etapa de la conquesta militar romana, aquests pobles són esmentats repetides vegades com a veïns i aliats que formen confederacions amb els ilergets per afrontar l'estat romà. L'anàlisi de la distribució dels assentaments d'època ibèrica, juntament amb dades de la cultura material que pertanyen al bronze final-primera edat del ferro, obren la hipòtesi que la proximitat d'aquest grup de pobles, diferenciats com a tals pels clàssics, pugui anar més enllà de la proximitat geogràfica.¹ Això no obstant, el treball s'ha plantejat diferenciant dues grans àrees d'acord amb els eixos viaris fonamentals que han marcat el curs de la seva història. Es tracta, d'una banda, de les terres que graviten vers el riu Ter, aquelles on els antics assenyalen el poble dels ausetans i que avui, de manera àmplia, conformen la comarca d'Osona i, de l'altra, les terres recorregudes pel riu Llobregat i els seus afluents, on els textos situen els lacetans i bergitans, terres que *grosso modo* concorden amb l'actual divisió comarcal del Bages i del Berguedà; el Solsonès representa una àrea de transició entre la conca del Segre i la del Llobregat.

L'ÀREA DEL TER

L'hàbitat al Bronze final - Primer Ferro

Malgrat la poca documentació disponible, d'ençà de l'inici del primer mil·lenni és evident l'existència d'hàbitats artificials construïts a l'aire lliure contemporanis de les últimes ocupacions sistemàtiques de les coves (Les Griuterres, Vilanova de Sau). La distribució dels assentaments durant els períodes del bronze final i primer ferro assenyalava una ocu-

pació variada, tant de la plana de Vic com de les zones muntanyoses que la rodegen. Destaca l'ocupació de la Plana des del calcolític-bronze antic (jaciment de l'Institut de Batxillerat de Manlleu, entre d'altres), d'acord amb els importants recursos econòmics del pla.²

En relació amb els hàbitats corresponents al bronze final documentats en les àrees muntanyoses que circumden la Plana, desconexim si eren construïts amb materials lleugers o bé sòlids. Però sí que és clar que en l'elecció del lloc es tingueren en compte les especials condicions defensives, estratègiques i de control de les vies d'accés. El poblat del Pla del Castell (Tavertet) se situa a la part nord-est d'una gran península limitada per cingleres escarpades des d'on es dominen les valis del Ter i de la riera de Balà. Aquesta situació privilegiada explica una continuïtat d'hàbitat que es remunta al bronze mitjà-inici del bronze final i perdura, sembla que sense interrupció, fins al segle I aC.³ El Turó del Montgròs (El Brull) se situa a 746 m d'altitud, en una petita península sobre la frau del Montanyà per on discorre la riera Martinet que desemboca al Congost, en els contraforts oest del Montseny. La península ofereix una bona defensa natural, ja que està rodejada per cingles, excepte per la part est on al segle IV aC es construí un important sistema defensiu.⁴ Sota diferents sectors de les estructures ibèriques excavades es localitza un assentament del bronze final datat d'entre els segles X i IX aC.⁵ Un cas semblant al del Turó del Montgròs, però d'accés més fàcil des de la Plana, és el de l'assentament de L'Esquerda (Roda de Ter) on per damunt d'una ocupació —sembla que del bronze final— es bastí una fortificació a inici del període ibèric ple. El jaciment de L'Esquerda se situa en una península escarpada que s'aixeca a 467 m d'altitud en l'últim meandre que forma el riu Ter, abans d'endinsar-se a les Guilleries.⁶

El jaciment de Savassona és un altre exemple d'aprofitament del territori en relació amb la seva estratègia. Savassona està situat al límit de l'est de la plana de Vic, molt a prop dels meandres que el Ter dibuixa abans d'introduir-se en les roques calcàries de les Guilleries. Aquesta situació

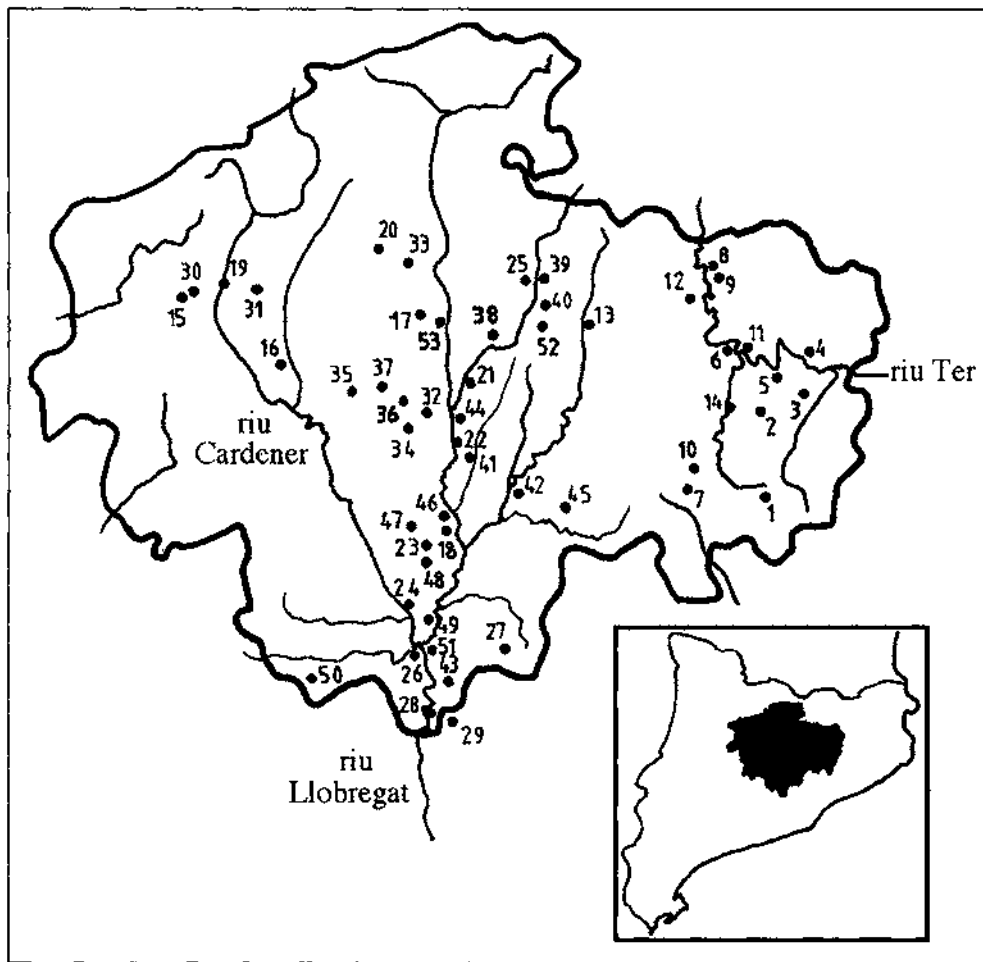

Fig. 1. Distribució de jaciments a la Catalunya Central.

Jaciments del bronze final-ferro primer + Jaciments del període ibèric ple ★ Jaciments del període ibèric recent o ibero-romà

1. El Turó del Montgrós (El Brull)	+	28. La Portadora (Monistrol de Montserrat).....	+
2. El Casol de Puigcastellet (Folgueroles)	+	29. Sant Pere Sacama (Olesa de Montserrat).....	+
3. Puigcastellar (Sant Sadurn d'Osormort).....	+	30. Can Sotaterra (Solsona)	★
4. El Castell (Tavertet).....	# + ★	31. La Bohiga (Linya).....	★
5. Savassona (Tavernoles)	# +	32. Cal Forner (Viver i Serrateix).....	★
6. Can Caseta (Manlleu)	# +	33. Els Tres Hereus (Casserres).....	★
7. El Camp de les Lloses (Tona).....	# + ★	34. Les Sitges (Viver i Serrateix).....	★
8. Puig Guardjal (Torelló).....	★	35. Pla de la Fossa (Navàs).....	★
9. Les Serrasses (Torelló)	★	36. Trullis (Viver i Serrateix).....	★
10. El Clascà (Malla)	★	37. Pla de Sant Pere (Navàs).....	★
11. L'Esquerda (Roda de Ter)	+	38. La Guàrdia (Sagàs)	★
12. Santa Cecília de Voltregà	+	39. Can Bonells (Santa Maria de Merlès).....	+
13. Puig Ciutat (Oristà).....	+	40. Costa de la Cavalleria (Santa M. Merlès).....	+
14. Cap del Pont del Gurri (Vic).....	★	41. Cornet (Sallent).....	★
15. Castellvell (Solsona).....	# + ★	42. Salabernada (Avinyó)	★
16. Sant Miquel de Sorba (Montmajor).....	# + ★	43. Can Comelles (Vacarisses).....	★
17. Serrat dels Lladres (Puig-reig).....	+	44. El Castellet (Balsareny)	★
18. El Cogulló (Sallent).....	+ ★	45. Vilagonella (Avinyó).....	★
19. Anseresa (Olius)	+	46. Vinya d'en Mallart (Sallent).....	★
20. El Verdaguer (Montclar).....	★	47. Les Pinedes (Castellnou).....	★
21. Turó de Santa Àgata (Gaià)	+	48. Can Ramon (Santpedor)	+ ★
22. Serrat de Soldevila (Balsareny).....	+ ★	49. Serrat del Carnisser (S. Fruitós de Bages).....	★
23. Costa de la Vila (Santpedor).....	+	50. Cal Ximpis (Castellfolit del Boix).....	+
24. Puigcardener (Manresa).....	+ ★	51. Boades (Castellgalí).....	+ ★
25. Pla de Palau (Santa Maria de Merlès).....	+	52. Sant Pau de Pinós (Santa Maria de Merlès).....	#
26. El Castell (Castellgalí).....	+	53. Serrat de l'Oca (Puig-reig).....	#
27. Puigcastellar (Talamanca).....	+ ★		

explica l'ocupació d'aquest indret per a l'hàbitat des del neolític fins a l'època ibèrica, i després a l'època medieval. Aquesta seqüència de temps tan llarga és només comparable amb la del Pla del Castell de Tavertet. Les dues àrees són fonamentals per entendre el procés d'iberització d'aquestes terres de l'interior. Malauradament, i no obstant les nombroses excavacions fetes a Savassona, el coneixement de la naturalesa i de l'organització de l'hàbitat és minso, però és clar el profit sistemàtic dels abrics formats pels grans blocs de gres, caiguts de l'espadat, que caracteritzen el paisatge de Savassona. Els blocs de gres no solament s'utilitzaren per encaixar-hi els elements constructius, sinó també com a part de les estructures dels habitatges. Aquest és el cas de

la cabana construïda fent servir la paret de roca, gairebé perpendicular, de l'anomenada Pedra del Sacrifici. Es tracta d'un habitatge datat d'entre els s. VIII i VII aC, de planta rectangular (6 x 4 m) definida per la paret de roca i tancada per un mur de pedra seca fet de lloses planes, disposades en una filada doble. Així mateix, la roca de l'abric es devia aprofitar per assegurar la coberta.⁷ La Pedra del Sacrifici representa el primer hàbitat a l'aire lliure construït amb la intervenció de materials sòlids identificat a Osona.

Ja al bell mig del sector nord de la Plana hi ha el jaciment protohistòric i d'època iberoromana de Can Caseta (Malliu), des del qual, seguint uns pocs quilòmetres el curs del riu Ter, s'arriba a L'Esquerda. El jaciment es localitza en una península situada a 467 m d'altitud, enlairada per la banda nord sobre el riu Ter, mentre que vers el sud i l'oest forma una plataforma àmplia que enllaça amb les terres més baixes de conreu. L'excavació de l'any 1974 evidencià un assentament del bronze final-primer ferro documentat per ceràmiques modelades exclusivament a mà que tenen els paral·lels més propers al grup anomenat de Merlés.⁸ L'assentament podria correspondre a un hàbitat associat a la necròpolis situada a uns 500 m, en la propietat del Fegurull, identificada l'any 1921.⁹ Can Caseta fou reocupat posteriorment des del s. II aC fins avançat el s. I dC. L'elecció d'indrets enlairats en el pla destinats a l'hàbitat es repeteix a Puigcebró (Roda de Ter).¹⁰

El jaciment del Camp de les Lloses (Tona) ofereix paral·lels molt propers amb l'esmentat de Can Caseta, ja que es tracta d'un establiment ubicat en el pla a 600 m d'altitud, amb una ocupació puntual durant el bronze final-primer ferro i reocupat a l'època de la penetració romana.¹¹ Els paral·lels es reforcen amb el fet que l'excavació de l'any 1993 ha proporcionat ceràmiques del tipus de Merlés barrejades en els nivells iberoromans, semblants a les documentades a

Fig. 2. Vista aèria del jaciment del Casol de Puigcastellet (Folgueroles) (Foto Josep M. ROMA).

Can Caseta.¹² L'assentament del Camp de les Lloses estaria d'acord amb els recursos agrícoles del pla, però alhora evidència ja en el bronze final-primer ferro el valor del lloc on hi ha la cruïlla de camins que posen en contacte el massís del Montseny amb les comarques occidentals a través de Collsuspina, i d'altra banda les comarques del Maresme i del Barcelonès amb la plana de Vic a través del pas del Congost, i d'aquí cap als Pirineus, camins que han estat fonamentals per a la història de la Plana.

L'hàbitat a l'Època Ibèrica. El període Ibèric ple

L'espectacularitat de les forteses dels s. IV i III aC és paradoxal si es té en compte la manca de precedents constructius d'aquest tipus a la zona, lògicament sempre segons els documents coneguts. Aquestes forteses són: el Turó del Montgròs (El Brull), L'Esquerda (Roda de Ter) i el Casol de Puigcastellet (Folgueroles) i possiblement el Puig Castellar (Vilanova de Sau). Una de les raons d'aquest estat de coses podria ser el fet que fins a la darrera del s. V aC les terres d'aquesta part de la depressió central catalana haurien quedat al marge de les influències mediterrànies que d'altres àrees van rebre d'ençà del s. VI aC. Aquesta «marginalitat» planteja la hipòtesi que trets culturals considerats propis del bronze final-primer ferro perduessin fins a una època avançada. D'aquí la importància de l'aprofundiment en l'estudi dels jaciments esmentats en l'apartat anterior. Els contactes tardans amb l'esfera d'influència d'Emporion explicarien per què les terres de l'antiga Ausetània haurien entrat a formar part de la cultura ibèrica en la fase de plenitud.

Un primer fenomen que s'observa és la retirada de la població des del bell mig del pla cap a llocs de defensa més fàcil i més ben situats en relació amb les terres planes

(L'Esquerda), com també cap a les muntanyes de l'entorn on es troben el Turó del Montgròs, El Casol de Puigcastellet i Puig Castellar, jaciments que estarien en relació amb una hipotètica població dispersa, però propera. Un segon fenomen és la ubicació de les fortaleses en relació amb els camins d'accés a la Plana, des del sud-est en relació amb el riu Ter (L'Esquerda, Puigcastellet i Puig Castellar) i des del sud (Turó del Montgròs), formant com una línia que podria indicar l'extrem del territori ausetà per aquest sector.¹³ Un altre tret a assenyalar és el desconeixement d'hàbitats oberts i dispersos, tret que en bona part és atribuïble a la naturalesa boscosa del terreny i a les remodelacions que les terres de conreu properes han sofert amb el temps. Així doncs, el tipus d'hàbitat conegut es presenta integrat en una fortalesa. (Els detalls específics de les fortificacions no es tracten en aquest article, ja que hi ha treballs monogràfics recents dedicats al tema).¹⁴

L'escassa informació de què disposem sobre l'hàbitat procedeix del Turó del Montgròs (El Brull) i del Casol de Puigcastellet (Folgueroles).

Les estructures arquitectòniques

El Turó del Montgròs (El Brull): El que millor es coneix d'aquest jaciment¹⁵ és una muralla imponent de 150 m de llargada amb un sistema defensiu complex inherent que, a la manera d'una barrera, tanca l'istme de la península on sembla que s'hauria d'ubicar el poblat. Les recerques realitzades fins enguany i les poques restes visibles a la península no pressuposen l'existència d'un poblat que es correspongui amb l'entitat de les defenses. Els senyals d'ús de l'interior dels *phulacteria* s'han d'interpretar d'acord amb la seva funció defensiva durant el s. IV aC, mentre que espais destinats de manera exclusiva a l'hàbitat es coneixen adossats al pany intern de la muralla. A principi o mitjan segle III aC es construeix sobre les restes d'ocupació anterior del s. IV aC un seguit de cambres alineades l'una al costat de l'altra i recolzades al llenç interior de la muralla. Per construir-les es tapien les portes dels *phulacteria* i, així, el pany de muralla, ara llis, es converteix en el mur de fons dels àmbits, separats per murs d'uns 40 cm d'amplada, fets la majoria de pedra i aixecats després de la preparació i anivellament del terreny. Un altre mur, conservat només a l'àmbit 2, tanca aquests espais vers l'oest. D'un total de quatre àmbits excavats, només el 2 es defineix de manera clara com un hàbitat, sense saber quina era la funció dels altres tres. L'àmbit 2, de forma rectangular i una superfície de 23 m² s'interpreta com un habitatge per al funcionament del qual el sòl es va pavimentar de forma rudimentària amb terra batuda, mentre que una banquetta feta de pedra seca es va disposar a l'angle sud-est. L'accés es realitzaria segurament per l'oest. La coberta dels àmbits és feta per troncs d'arbres amb funció de bigues, segurament complementada per brancatges i cimentats o bé recoberts a l'interior per argila. Els murs interns són també recoberts d'argila.

El Casol de Puigcastellet (Folgueroles)¹⁶: Està situat a 709 m d'altitud, en un dels primers turons de l'est de la plana de Vic. Gairebé al cim del turó hi ha la fortificació, un gran pany de muralla rectilini que, a la manera d'una barreira, es situa entre els espadats nord i sud. A la banda nord-oest de la muralla, vers l'interior de la fortalesa, s'obren deu àmbits o cambres construïdes contemporàniament a la muralla, com ho demostren els encaixos entre les parets mitgeres i el pany de la fortificació. Els àmbits són de planta rectangular amb unes mides que oscil·len entre els 4,5 i 6 metres d'amplada i els 3,5 i 4,5 metres de llargada. Les parets mitgeres tenen un gruix de 1,40 m i estan fetes amb el mateix tipus de parament que la muralla: a base de grans lloses de pedra calcària del país; són planes, primes, força regulars i col·locades totalment en sec. El nucli principal d'hàbitat documentat es localitza en aquests àmbits, dels quals s'han pogut excavar només els que porten els números 1, 2, 3, 9 i 10.

A l'espai de temps que hi ha entre mitjan segle III aC i l'inici del segle II aC, o sigui entre el moment de la construcció del conjunt monumental i el de l'abandó, l'estratigrafia dels cinc àmbits estudiats evidencia que no van ser utilitzats de forma continuada, ni sempre serviren per a la mateixa funció. Inicialment, l'àmbit 1 fou utilitzat com a unitat d'habitació, en un segon moment com a taller de producció artesanal relacionada amb el ferro, i en un tercer moment altra vegada com a habitatge. La cambra 2 en un principi va funcionar com a habitatge, a continuació deixà de ser utilitzada per acabar convertint-se, possiblement, en un magatzem. L'àmbit 3, fet servir de manera regular com a unitat d'habitació, va conèixer dos abandonaments puntuals. Durant la primera fase d'ocupació de l'establiment, els àmbits 9 i 10 serviren com a habitatges, mentre que en el darrer moment, previ a l'abandó, hi ha la possibilitat que es fessin servir com a corts o bé com a corrals.

A l'àmbit 3 es conserven les restes del que sembla que seria una gran banquetta feta de lloses de pedra que fa 60 cm d'amplada. Es tracta d'una estructura que s'assenta directament damunt del sòl natural, adossada de manera perpendicular al mur-contrafort que separa els àmbits 3 i 2; vers el fons de l'àmbit hi ha dos forats de pal que presenten una distància regular d'uns 70 cm entre ells, la banquetta, el pany de muralla i el contrafort, disposició que podria indicar l'existència d'un altell. A l'angle sud-est de l'àmbit 1 hi ha un sector pavimentat amb lloses petites, primes i regulars que té una superfície d'un m². A l'àmbit 2 s'identifica, ran de la muralla, una estructura de fusta amb la base de pedra i folrada possiblement amb argila a l'exterior que potser formava part del mobiliari domèstic. Al Casol de Puigcastellet no hi ha altres restes d'estructures arquitectòniques que assenyalin divisions internes dels àmbits en més d'un compartiment. Sembla clar que en cada moment, cada àmbit es destinà a una funció específica, fos de tipus domèstic, de producció, d'emmagatzematge, o bé de corral. Això no obstant, sembla que hi ha una certa organització de l'espai en les unitats d'habitació, com a raconeres, carners, rebost i, fins i tot, llocs específics on col·locar els jaços.

A les cambres on s'ha pogut documentar, l'entrada apareix desplaçada cap a una banda o a l'altra, o fins i tot ben a l'extrem. A les cambres 2 i 3 l'ingrés està indicat per grans lloses disposades planes davant la porta, a manera de paviment. A l'àmbit 9 s'ha trobat la llinda i també una pedra d'encaix on giraria la barra vertical de la porta.

Manquen restes que documentin com es devia solucionar la coberta. No obstant això, l'alçada dels arbres del lloc, que les anàlisis han confirmat per a l'època ibèrica, seria suficient per cobrir a una vessant l'espai de cada cambra. El sostre caldria que recolzés únicament sobre els murs, ja que no hi ha cap estructura de suport que assenyali cap altre tipus de sosteniment. El sostre hauria de ser inclinat cap a l'interior de la fortalesa, amb l'objectiu de facilitar el lliscament de l'aigua. No s'han documentat restes de canalitzacions ni forats de sortida de les aigües. Els trets geològics del terreny i el fort pendent en permetrien una evacuació ràpida.

Pel que fa als espais comunitaris, davant dels àmbits 1, 2 i part del 3 se situa un pati de 16 m de llargada i 4 m d'amplada que ocupa els àmbits anomenats 1', 2' i 3', definit per murets de poca entitat i semblants als que, adossats, tanquen la part davantera de les cambres. El pati està pavimentat per capes sobreposades de pedres petites, irregulars, que a l'alçada de l'àmbit 3 desapareixen en aflorar la roca natural. Es tractaria d'un espai comunitari, a celobert, que alhora podria funcionar com a corral o com a cort. Davant de les cambres 8, 9 i 10 hi ha restes d'estructures semblants que podrien indicar un altre espai comunitari de característiques iguals.

Les estructures domèstiques al Bronze final-Primer Ferro

Les llars

A la comarca d'Osona, dins d'un context en el qual la documentació disponible és molt poca, la llar de foc és l'estructura de combustió oberta més ben coneguda. El precedent més proper procedeix del jaciment de l'Institut de BUP de Manlleu que pertany al calcolític-bronze inicial.¹⁷ Al Turó del Montgròs hi ha diverses llars de foc en cubeta, una d'elles localitzada a l'àmbit 2, sense relació amb cap estructura arquitectònica.¹⁸ En el sondeig fet al Pla del Castell de Tavertet s'identificaren les restes d'un foc, sense altres apreciacions,¹⁹ mentre que a la cabana de la Pedra del Sacrifici de Savassona s'hi documenta una llar.²⁰

La conservació i l'emmagatzematge

Estructures domèstiques relacionades amb la conservació o l'emmagatzematge d'aliments sòlids o bé líquids es troben a l'esmentada cabana de la Pedra del Sacrifici de Savassona, en la qual un seguit de monticles formats per fragments ceràmics són interpretats com a suports de gerres grans d'emmagatzemament.²¹ A la Pedra del Dau, també

a Savassona, hi ha dues fosses l'interior de les quals presenta unes acumulacions de ceràmica relacionades amb una disposició regular de lloses clavades a terra que potser servien com a suports de gerres per a la conservació d'aliments.²²

Les estructures domèstiques al període Ibèric ple

Les llars

De bon principi cal assenyalar que, a Osona, la utilització sistemàtica d'estructures de combustió obertes i construïdes es troba associada a la generalització d'hàbitats sòlids i estables.

L'excavació de l'àmbit 1 del Turó del Montgròs (El Brull) i de les cinc cambres encaixades amb la muralla del Casol de Puigcastellet (Folgueroles) ha proporcionat una informació prou completa dels tipus de llars utilitzades a la zona en el decurs del s. III aC i l'inici del s. II aC. Bàsicament, aquests tipus es corresponen amb la tipologia de les estructures de combustió obertes identificades arreu del país durant els períodes ibèric ple i recent.²³

a) Llar plana il·limitada: es tracta d'un tipus de llar identificada per una zona cremada, de contorn més o menys precís, de forma circular o oval, sense cap estructura fixa que la delimiti i situada directament sobre el sòl. Les de forma oval fan 50 x 30 cm de diàmetre mitjà i les circulars 50 cm. Al Casol de Puigcastellet és el tipus més freqüent, a vegades amb una successió quasi immediata dins un mateix moment d'ocupació. Sempre apareixen molt malmeses i molt escampades. La situació dins de l'habitatge tendeix a ser central.

b) Llar plana limitada: al primer moment d'ocupació de l'àmbit 1 hi ha un fogar situat vers el centre que té forma oval i està delimitat per una estructura, molt malmesa, feta de pedres petites regulars combinades amb vasos modelats a mà aixafats. De la darrera etapa d'utilització de la cambra 3 hi ha restes d'un fogar que sembla que estava delimitat per lloses disposades planes.

c) Llar construïda amb base sobreaixecada i il·limitada: la preparació de la llar comporta la construcció d'una base que aixeca la llar en relació amb el sòl de l'hàbitat, amb l'objectiu de millorar la rendibilitat tèrmica. La base pot ser feta de fragments de ceràmica o d'argila.

d) Llar feta de ceràmica: a l'àmbit 2 del Turó del Montgròs hi ha una llar que té un mosaic ceràmic per fer de reflectari i una capa d'argila vermellosa cuita.²⁴ A la cambra 10 del Casol de Puigcastellet funcionà una llar circular de 80 cm de diàmetre feta amb 820 fragments ceràmics, 777 dels quals eren ceràmica a torn indígena i 43 fets a mà, la majoria

ria sense forma, disposats en nivells diferents i barrejats amb terra del lloc. La llar s'assenta sobre la roca natural.

e) Llar feta d'argila: al centre de la cambra 3 del Casol de Puigcastellet se situa un gran fogar fet per una base ceràmica molt compacta, de forma oval, d'argila molt depurada i ben cuita que té 60 cm de diàmetre i 15 cm de gruix. La llar pertany al primer moment d'ocupació —estrat VI— i està col·locada damunt del sòl natural. Al segon moment d'ocupació de la cambra 3 —estrat IV— funcionà un altre fogar, de 40 cm de diàmetre i de característiques semblants a l'anterior, però de potència menor, i situada en el mateix lloc.

A la cambra 2 del mateix Casol de Puigcastellet es documenta una altra plataforma circular de 60 cm de diàmetre i 5 cm de gruix, d'argila cuita i ben depurada. Podria tractar-se de la base d'un fogar, però l'absència de carbonets i material associat planteja la possibilitat que es tracti de la base d'un altre tipus d'estructura, o bé que les restes de la llar s'haguessin netejat per algun motiu. La llar s'assenta en el sòl natural.

f) Llar en cubeta: a la primera ocupació de l'àmbit 9 del Casol de Puigcastellet pertany una cubeta excavada en el sauló que va aparèixer totalment plena de cendres. Es troba situada al bell mig de l'àmbit i fa 35 cm de diàmetre per 30 cm de profunditat, formant en superfície una taca allargada.

g) Elements associats a les llars: al Turó del Montgròs (El Brull) es va trobar al costat de la llar de l'àmbit 2 una cadena de ferro feta amb anelles i tiges cargolades en forma salomònica que s'interpreta com una part dels clemàstecs per aguantar les olles damunt del foc.²⁵ També podria tractar-se d'un element relacionat amb els clemàstecs una estructura constituïda per un forat folrat de petites lloses clavades en punta, apareguda a l'alçada de l'àmbit 1 del Casol de Puigcastellet (Folgueroles) en el moment més antic d'ocupació; també a l'àmbit 1, una disposició regular de forma circular, feta de pedres petites i situada al costat de la llar del darrer moment d'habitatge, podria tractar-se d'un arranament auxiliar del fogar.

La conservació i l'emmagatzematge

Al Turó del Montgròs (El Brull) la conservació i l'emmagatzematge d'aliments líquids i sòlids es faria per mitjà de gerres grans i àmfores, i segurament també d'altres contenidors de material perible no conservats, ja que no s'han docu-

mentat estructures construïdes destinades a aquestes funcions. El mateix succeeix al Casol de Puigcastellet (Folgueroles), on ni tan sols hi ha àmfora ibèrica i els contenidors grans hi són presents en una quantitat molt limitada. La utilització de tones de fusta, bótes de pell i sacs de fibres vegetals ocuparien el lloc dels recipients i contenidors de ceràmica, fet que corrobora el tipus d'ocupació de la fortalesa, temporal i esporàdica, excepte en la fase inicial.

El tret que més sorprèn de les dues fortaleses ausetanes del Turó del Montgròs (El Brull) i del Casol de Puigcastellet (Folgueroles) és la feblesa de l'hàbitat, que contrasta amb la gran entitat de les defenses. Aquest tret troba explicació en les funcions específiques d'aquestes dues fortificacions, de control, de defensa i de definició del territori ausetà pel sector sud-est i sud. Aquesta «línia fronterera» estaria reforçada per una possible tercera fortalesa, encara per excavar, Puigcatellar (Vilanova de Sau), en la qual s'observen estructures arquitectòniques semblants a les assenyalades als altres dos establiments. L'estudi del Casol de Puigcastellet (Folgueroles) il·lustra que l'ocupació només va ser total durant els primers temps i que els canvis d'ús dels àmbits, igual que l'abandó puntual d'alguns, assenyalen que en determinades circumstàncies l'establiment podia acollir la població dispersa que vivia al pla. En aquest context s'han d'interpretar les restes de fons de cabana documentades a una cinquantena de metres, construïdes abans de l'anivellament del terreny en feixes. En aquesta línia d'interpretació coincideixen els investigadors del Turó del Montgròs (El Brull) en afirmar que *es tractaria d'un nucli important de vasta superfície, que podria servir de refugi en moments de perill tant als propis moradors en el cas que n'hi haguessin (...) com a la població de l'entorn, tant la dispersa com la que ocupés turons menys protegits.*²⁶

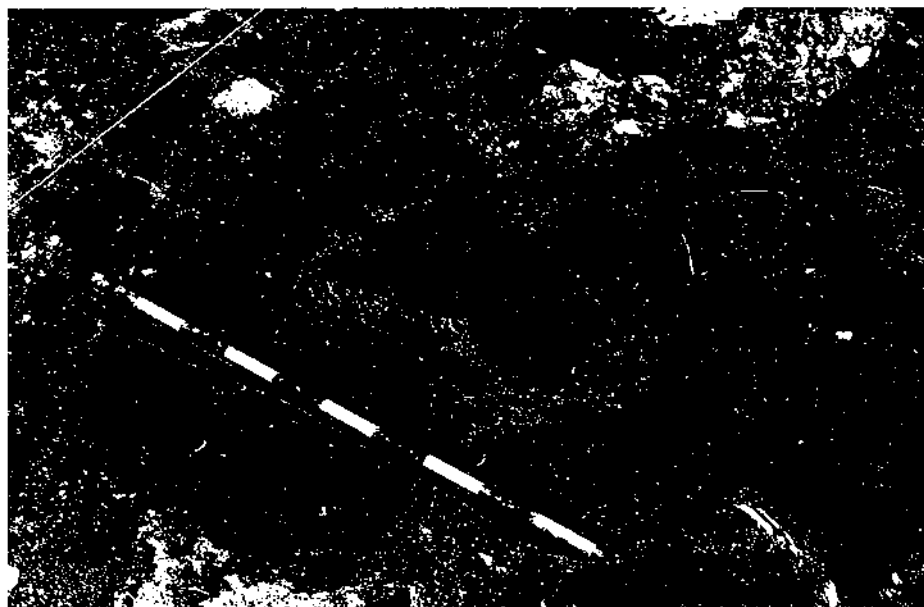

Fig. 3. Jaciment del Casol de Puigcastellet (Folgueroles). Àmbit 3. Llar construïda amb base sobreaixecada feta d'argila.

LA CONCA ALTA DEL LLOBREGAT

Els jaciments que aquí tractem, dels quals es poden extreure dades evidents, són els més significatius. Al costat d'aquests, se'n coneixen d'altres les característiques dels quals ens són desconegudes i, per tant, només en citem la posició geogràfica en els gràfics que acompanyen el text. Cronològicament només farem referència als nuclis situats a l'aire lliure i datables d'entre els s. VII i III aC.

Abandó de les coves. Protourbanisme

Dels s. IX i VIII aC es detecten hàbitats en cova o abric com els coneguts de la cova de Can Maurí (Berga), Canal dels Avellaners (Berga), Cova de can Eures (Perafita),²⁷ etc. Comencen a ser abandonats en favor de la creació dels primers assentaments a l'aire lliure, vers primeries del s. VII aC, com el cas de La Guingueta (Solsona).²⁸ Però és durant aquell segle, i amb més seguretat vers mitjan o final, quan trobem els primers poblats caracteritzats arqueològicament per una cultura material força homogènia a tota la Catalunya central. Ens referim a les urnes o gerres de vora exvasada amb decoració de cordons i profusament decorades amb impressions cardials i pentinats que cobreixen la quasi totalitat de la superfície dels vasos. Als vasos els acompanyen unes ceràmiques més fines (principalment bols i urnes bicòniques de vora ampla i fortament exvasada) de tradició del bronze final III. Aquests primers assentaments protourbans s'implanten en punts predominants i elevats per controlar les terres més propícies al conreu. Aquest és el cas de la fase I de Castellvell, a Solsona, datat gràcies a la presència de ceràmiques fenícies.²⁹ Un cas similar és del poblament de Sant Miquel de Sorba, el qual perdurà fins a la romanització. Del mateix moment històric es pot considerar l'assentament de Sant Pau de Pinós, conegut gràcies a Mn. Serra i Vilaró com a poblament de Merlès, i que donà nom a la «cultura de Merlès». Aquest assentament no devia superar els primers anys del s. VI i no creiem que hagués estat fundat abans del VII, cronologia molt discutida que justifiquem gràcies a la investigació realitzada recentment (inèdita)³⁰ al jaciment del Serrat de l'Oca de Puig-Reig (Berguedà). Característica comuna a tots aquells primers poblats és el desconeixement absolut de l'urbanisme. Fins i tot, del sempre anomenat poblament de Merlès, només Serra i Vilaró va poder excavar una casa.³¹ Una investigació relativament recent va aportar una dada interessant: el poblament devia estar format per un alineament de cases juxtaposades i perpendiculars a un mur comú,³² a l'estil dels primers poblats de les terres de ponent.

L'assentament que enllaça cronològicament els poblats esmentats amb els primers nuclis iberitzats coneguts, és el del Serrat de l'Oca. Aquest jaciment no és un poblament. Es tracta d'un turó on es descobriren i excavaren una trentena de dipòsits similars a sitges (però de funcionalitat diferent a la d'aquelles) que estaven farcits de terrissa feta a mà juntament amb alguns fragments de terrissa ibèrica feta a torn. Si bé l'e-

nigmàtica funcionalitat de l'assentament és prou interessant,³³ aquí només destacarem que el conjunt ceràmic exhumat és en aquest moment el més important del període a la Catalunya central, tant pel nombre de peces individualitzades (1023), com per la completa i repetitiva tipologia (14 formes). La datació l'hem fixat entorn del 550 i el 500 aC, gràcies a la presència molt minoritària de terrissa de factura ibèrica, la manca de decoracions acanalades, decoracions de fil metàl·lic i d'impressió cardial i també per una datació feta per radiocarboni que corrobora l'esmentada cronologia. Comparativament hem datat el jaciment de Sant Pau de Pinós a Merlès de vers el tombant del s. VII aC. Un fet destacable del conjunt ceràmic que ens ocupa és la relació tipològica amb les sèries identificades a les terres de ponent i clarament distanciades de les empordaneses i costaneres.

Finalment cal destacar dos fets d'aquest moment incipient de la iberització:

1. La major part dels primers poblats tenen precedents en el període de traspàs del bronze final al ferro I. Aquest és el cas de Castellvell (Solsonès), Sorba (Berguedà), Anseresa (Solsonès) i probablement el Cogulló (Bages).

2. La situació d'aquests poblats és defensiva i controladora de l'entorn cultivable, la qual cosa ens fa intuir una situació de pugna pel control de la terra i explicaria la tradicional hostilitat entre petites comunitats veïnes que reflecteixen els textos clàssics posteriors.

Poblament, assentaments i territori en el període Ibèric ple

El període cronològic tractat en l'apartat anterior demostra encara que les dades són massa escasses per poder estructurar una visió clara d'aquella etapa. Per al període ibèric posterior podem afinar molt més els aspectes de distribució territorial, jerarquització d'assentaments i característiques de les estructures que conformen els llocs d'habitació.

Estudiem aquí únicament els assentaments datables d'entre el s. VI i el III aC.

Jerarquització i distribució del poblament

En el decurs dels darrers anys s'ha accelerat la troballa de nous assentaments de cronologia ibèrica. En l'estat actual de la recerca s'observa una distribució espacial dels principals poblats o *oppida*, de forma que cada un presenta una situació estratègica amb el control al darrere d'una vall o d'una plana fèrtil, i observem que pràcticament a cada conca d'erosió s'ha identificat un *oppidum*, apel·latiu que solament adjudiquem als poblats grans (2.000 a 5.000 m²) aturonats i amb una organització interna més o menys urbana. Així, seguint les principals valls tributàries del Llobregat en sentit oest-est, podem constatar la situació d'un *oppidum* a cada una:

Fig. 4. Vista aèria de l'oppidum del Cogulló (Sallent).

1. Conca del Cardener-Pla de Solsona, poblat de Castellvell
2. Vall d'Aiguadora, poblat de Sant Miquel de Sorba
3. Vall alta del Llobregat, poblat del Serrat dels LLadres
4. Vall de la Gabarresa, poblat de Puig Ciutat
5. Vall mitjana del Llobregat-Pla de Bages, poblat del Cogulló

Aquests *oppida* tenen com a comú denominador la situació dominant sobre un entorn agrícola potencialment fèrtil o bé controlant-ne l'accés.

Un altre tipus de poblats que no podem qualificar d'*oppidum* a causa de la petita extensió o curta vida, es troben situats entorn dels *oppida* i en posició preferencialment ataronada. Són de mitjana extensió (entre 1.000 i 2.000 m²) i no presenten indicis d'emmurallament. Aquest tipus d'assentament està ben documentat (però no excavat) al Bages, on es detecten poblats de categoria menor entorn a l'*oppidum* del Cogulló. Així, relacionables amb aquest últim, podem citar el Serrat de Soldevila (Balsareny), Costa de la Vila (Santpedor) i Puigcardener (Manresa).

Disseminats per la plana o en petits promontoris ran dels conreus, es localitzen el que nosaltres anomenem assentaments rurals o pagesies i que tenen una extensió entorn els 500 m². Moltes de les dependències són dedicades a magatzems i estables i hi són habituals les sitges. Sovint, el que és conegut com un camp de sitges no és res més que un d'aquests assentaments rurals en el qual han desaparegut les estructures arquitectòniques per acció del conreu o per rebaixos antròpics. D'entre aquestes pagesies només disposem d'un cas excavat que destaca com a model. Ens referim a Can Bonells, localitzat en un pla de conreu ran de la riera de Merlès (Lluçanès).

El darrer tipus d'assentament és el que hem anomenat talaies per la posició enlairada i estratègica. Són assentaments petits que no superen normalment els 500 m² i que estan emplaçats en punts de molt difícil accés i de gran visibilitat sobre les principals vies de penetració. Tot i que els poblats també podien efectuar la funció de talaies, aquestes es caracteritzen per estar en llocs on predomina l'interès estratègic per sobre del potencial econòmic de l'entorn. Molt sovint són indrets desfavorables per a un hàbitat continuat. En diversos casos es constata la reutilització d'aquests llocs per a la construcció, en època alt-medieval, de castells o torres de guaita. Tot i no haver-se efectuat cap intervenció arqueològica en cap d'aquestes talaies, podem classificar com a tals els jaciments del Castell de Castellgalí, Sant Pere Sacama (Olesa de Montserrat), La Portadora (Monistrol de Montserrat), Castell de Gallifa³⁴ i Puigcastellar de Talamanca, aquest darrer considerable també com a poblat menor. Totes aquestes talaies es troben situades de manera que creen una línia visual de control del territori que separa les terres planes de la depressió pre-litoral de les terres muntanyenques de l'interior. Des de tots aquests punts (excepte des del Castell de Gallifa) es divisa l'*oppidum* del Cogulló.

Un model de casa ibèrica rural: Can Bonells³⁵

Cronologia i fases

El petit assentament de Can Bonells, situat en un pla ran de la riera de Merlès (Lluçanès) presenta dues etapes clares d'ocupació. La primera és la més coneguda a causa de l'e-

xistència del nucli originari d'habitatge excavat en la gravera i a una cota més baixa, la qual cosa n'ha permès la preservació. El primer conjunt arquitectònic era reduït (uns 400 m²) i tancat dintre un clos comú. Aquest recinte cal datar-lo, a partir dels materials, d'entre el 450 i el 325 aC.

Si la cronologia per a la primera fase és clara, no passa el mateix amb la de la segona. Per aquesta només tenim alguns fragments esporàdics de ceràmica àtica i la presència d'algunes escasses peces relacionables amb la ceràmica «grisa de la costa catalana» que ens orienta vers un moment final entre finals del s. IV i el s. III aC. Les restes arquitectòniques i estratigràfiques d'aquesta darrera etapa han estat molt destruïdes pel conreu modern a causa de la seva superficialitat. Per aquest motiu és impossible una interpretació arquitectònica del moment final de Can Bonells. Finalment, hem pogut comprovar com el jaciment que tractem fou destruït, principalment en el sector de migjorn, perquè es va convertir en pedrera. Així mateix, l'estratigrafia dels nivells superiors es presentà alterada i sense fiabilitat. És significatiu que en l'estrat alterat per la destrucció que tractem, aparegué una moneda tardo-romana, la qual cosa ens fa pensar que fou en aquesta època que s'extragué la major part de pedra.

Hem d'afegir la destrucció contemporània que seccionà l'assentament longitudinalment tal com el coneixem avui.

L'habitatge

En primer lloc cal recordar que només podem argumentar una interpretació per a la primera fase.

L'assentament de Can Bonells era de dimensions reduïdes i estava situat al pla. Només hem identificat una cambra que es pugui considerar com a habitatge (H-1), tant per les dimensions com per les característiques (llar de foc, raconera, sitja i paviment de terra batuda). La resta d'àmbits estaven pavimentats amb lloses d'arenisca i tenien dimensions més reduïdes i una forma allargassada rectangular. Aquesta pavimentació la considerem, tal com s'ha utilitzat fins als nostres dies, com a sòl d'estables, per tal de facilitar-ne la neteja. També s'hi ha identificat una estructura interpretable com a menjadora de bestiar. Així, podem considerar aquest establiment com a pagesia de plena època ibèrica, i aquest un dels pocs testimonis arqueològics estudiats del poblament dispers rural d'aquest període.

Hem intentat fer una planta hipotètica de la primera fase (que adjuntem com a gràfic) basada en els següents condicionants:

— la màxima llargada (40 m) queda determinada al costat nord pel mateix mur de tancament general, i al costat sud per la inexistència de vestigis. Aquest costat és impossible de determinar-lo millor a causa del grau de destrucció.

— la màxima amplada (10 m) està limitada pel mur de tancament general a llevant i per la topografia a ponent. El fort pendent només podia permetre l'existència del doble de l'espai construït que coneixem.

— l'accés al recinte devia ser al nord o al sud (conside-

rem preferent el sud); això queda argumentat perquè tots els accessos interiors són oberts en sentit N-S, i el sistema de comunicació interior a través dels diferents àmbits es presenta sense un passadís continu. Per tant, l'habitació central (H-1) d'habitatge quedava voltada d'estables que la convertien en la més protegida i càlida a l'hivern.

— En conseqüència, tot el conjunt compartia una única coberta, presumiblement a dues vessants desguassant a l'est i a l'oest. El carener coincidiria, almenys a la zona central, amb la paret mitgera que separa l'H-0 i l'H-1; i l'embigat quedaria recolzat entre la paret mitgera i els murs exteriors. L'amplada de l'H-1 (5 m) obligaria a posar un reforç de l'embigat d'aquest costat amb una biga travessera i un peu dret suportat sobre la pedra 31, situada al centre de la cambra 1.

— El fet que tot el conjunt fos cobert comportaria l'existència d'obertures laterals per a la il·luminació, de les quals desconeixem les característiques.

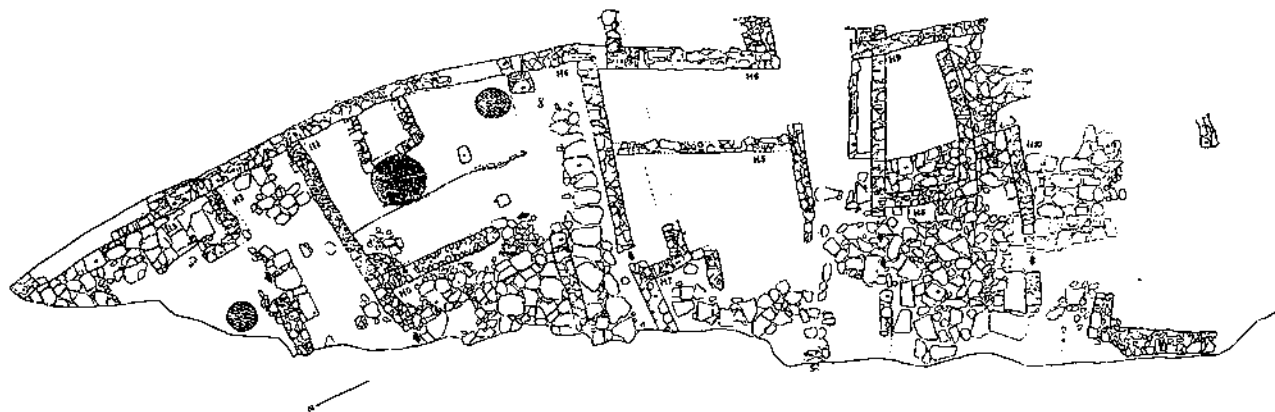
Tècnica constructiva

El conjunt del jaciment presenta unes tècniques constructives similars. Com a materials s'utilitzen la pedra sense picar, els còdols rierencs de mida mitjana, el fang com a lligam i lloses planes per a la pavimentació de certs espais. Com és habitual en època ibèrica, els murs presenten dues parts diferenciades; el sòcol de pedra i l'alçat de tàpia. Aquesta ha estat identificada sobretot en l'estrat 3, on apareixia concentració de fragments d'argila procedents de les parets. El mur número 6 és el més ben conservat i ens serveix com a model per conèixer la tècnica constructiva dels sòcols. Es conserva enterament i observem que utilitza pedres grosses sense picar posades verticalment, com a base del mur. La resta del mur està pujat amb còdols rierencs ben lligats amb fang. La part frontal del mur, corresponent al muntant de la porta, té disposades les pedres de llarg i de través. La darrera filada corresponent a la part superior és feta amb còdols petits i allargassats inclinats vers l'interior del mur per tal de fixar més sòlidament la part inferior de tàpia.

Els sòcols dels murs conservats tenen uns 60 cm d'alçada i uns 50 cm de gruix. Sovint són una mica més amples de base.

La coberta

Sense poder precisar gaire, pensem que la coberta estava formada per matèria vegetal impermeabilitzada amb fang. Alguns fragments de fang recollits en els estrats d'abandonament i enderroc presenten les empremtes de branquillons i tenen l'aspecte d'haver estat exposats a les alteracions meteorològiques. La coberta era sostinguda per un embigat de fusta recolzat en murs i puntals, tal com ho demostren les bases de pilar trobades a l'habitació 1. Atesa la disposició i la col·lateralitat dels diferents àmbits, la coberta devia ser única i contínua, sense espais oberts a l'interior (almenys durant la primera fase).

Escala 1:100

Fig. 5. Planta del jaciment de Can Bonells (Berguedà).

L'existència d'un mur de perímetre continu durant la primera fase, de traçat curvilini encarat al pendent natural, es pot interpretar com a retenció i desguàs de les aigües pluvials i, per tant, interpretem que una de les vessants de la coberta devia abocar aigües en la vertical d'aquell mur. Si, a més a més, afegim que, a causa de la topografia coneguda, l'assentament només podria ser com a màxim el doble d'ample de com el coneixem, hem de pensar que l'altra vessant de la coberta devia desguassar al costat oposat del mur de perímetre carener que cal situar en la vertical del mur 6.

Els paviments

Hem detectat dos tipus de pavimentació. El més generalitzat és l'empedrat de lloses, utilitzat en la majoria de cambres, excepte en l'habitació 1, on el paviment era de simple terra batuda i trepitjada per tal d'anivellar el sòl natural de grava. Aquesta cambra és l'única que podem considerar com a habitacle, car presenta grans dimensions (6 x 4,5 m i és de forma trapezoidal), llar de foc central i circular, sitja de magatzem i una raconera per al molí. Aquí el paviment estava estructurat en dos nivells amb un graó central, i entenem que la manca de lloses de paviment (que no manquen perquè hagin estat arrencades) és deguda a la comoditat per transitar en un lloc d'habitatge habitual. Contràriament, les altres estances, de dimensions més petites, estan empedrades, fet que ens fa interpretar que havien estat destinades a magatzems i estables (les habitacions 5 i 6 presentaven restes d'empedrats incomplets a causa de l'expoliació de les lloses). L'empedrat com a paviment d'estables s'ha utilitzat fins als nostres dies per tal de facilitar la neteja dels fems del bestiar i sobreanivellar el pis per evitar humitats.

Altres elements

En primer lloc cal citar la llar de foc central que ja hem descrit més amunt. Si pertany a la primera fase, és de forma

circular mentre que la documentada a la segona fase és rectangular, adossada a un mur i delimitada per altres dos murs. Podríem deduir d'això un canvi en el sistema de construcció de llars de la primera fase a la segona? No hi ha prou elements per afirmar-ho. Hem de referir-nos també a la raconera per al molí, localitzada en l'habitació 1. És feta amb una massa de pedres petites i fang endurit. Un altre element poc conegut en arqueologia ibèrica és l'estructura rectangular feta de pedres verticals assimilable a una menjadora per al bestiar, adossada a l'habitació 9. Les sitges presenten totes les mateixes característiques. Podem dir que no estaven recobertes interiorment i que anaven tapades amb una llosa més o menys circular.

De tot el conjunt cal destacar que s'observen dues parts essencials. El sector nord, format per les habitacions 0, 1, 2, 3 i 4 adossades al mur 17, encaixades en el terreny geològic per un rebaix artificial que situa el nivell de pis entre 30 i 50 cm per sota del nivell geològic exterior al recinte; i el sector sud, format per les habitacions 5, 6, 7, 8, 9 i 10, en què el nivell de pis no es troba rebaixat. Diferència els dos sectors l'estat de conservació: està molt més degradat el del sud per raó de la superficialitat. Aquest fet marca irremediablament la interpretació del conjunt, ja que en aquest sector no es poden distingir les diferents etapes constructives i no sabem fins a quin punt les restes arquitectòniques aquí cal considerar-les de la primera o de la segona fase. L'estratigrafia, a més, estava absolutament alterada a causa de la destrucció del jaciment per a l'aprofitament de la pedra, especialment de les lloses de pavimentació.

El sistema econòmic

Per poder valorar el sistema econòmic de Can Bonells només disposem de dades orientatives però que ens adrecen vers un plantejament argumentable a partir dels aspectes següents:

- a) La situació i les característiques del jaciment.
- b) Les dades aportades per l'estudi faunístic.
- c) Les dades de caràcter ecològic obtingudes per l'estudi antracològic.
- d) Les característiques geogràfiques.

Estem davant d'un assentament rural que podem qualificar de pagesia habitada per pocs individus, probablement una sola família (considerada en sentit ampli, potser fins i tot de caràcter clànic). L'estructura arquitectònica i les dades que es desprenen de l'observació dels diferents espais sembla que així ho indiquen. L'absència de concentració de sitges pot indicar una dedicació secundària a l'agricultura cerealística. El conreu potser es reduïa a una producció per a la pròpia alimentació.

L'estudi faunístic realitzat per Sílvia Albizuri indica que la carn consumida en la dieta alimentària és preferentment el xai i els ovis caprins en general. El porc no ha estat identificat i els bòvids són presents de forma important. També foren utilitzats en l'alimentació els conills. Pensem que el resultat de l'estudi faunístic pot fer pensar en una economia dedicada principalment a la ramaderia sedentària, complementada amb vaques per a la producció de llet i la utilització del bou per als treballs agrícoles.

L'estudi antracològic demostra una població arbòria de caràcter més humit que l'actual. Predominen el roure, el faig i el boix sobre el pi roig, contràriament a la situació actual en què el pi és àmpliament majoritari. La climatologia relacionable amb aquest quadre vegetal és idònia per a l'existència de zones de pastura que podien utilitzar ramats d'ovicaprins durant tot l'any.

La situació geogràfica també reforça la teoria d'un establiment ramader. Observem la posició de Can Bonells a pocs metres de la riera (curs d'aigua constant), en un punt de fàcil accés per tal d'abeurar-hi el bestiar. A més a més, aquesta zona de la vall de Merlès és alhora la més àmplia i la que permet un control visual més fàcil, delimitada geogràficament en tots els sentits. La ubicació de l'assentament, al centre de la cubeta de la vall, pot interpretar-se com a punt de concentració del bestiar disgregat i lloc d'elaboració de productes derivats de l'activitat ramadera.

Un *Oppidum* fortificat: El Cogulló de Sallent

El poblat del Cogulló ha estat excavat de forma irregular i en l'actualitat no disposem de gaire informació fiable per poder analitzar els elements arquitectònics que avui es conserven en relació amb la seva estratigrafia. Només durant la campanya de neteja i consolidació realitzada durant el 1992 s'han pogut obtenir noves dades gràcies al fet que, per primer cop, s'han pogut observar les restes conservades de forma unitària i en conjunt. D'aquesta darrera campanya, i amb l'ajut de les dades conegudes d'excavacions anteriors, s'han pogut deduir tres fases cronològiques i arquitectòniques generals:

Fase I. Segles VI-V aC.

Fase II. Segle IV aC.

Fase III. Segles III-II aC.

Urbanisme i aspectes arquitectònics

Des de la fase I fins al seu abandó, el perímetre i el recinte del poblat es pot considerar constant (5.000 m). La planta que veiem avui es pot considerar de la darrera fase i fins i tot d'època iberoromana. És evident una planificació general de l'espai de forma regularitzada en àmbits quadrangulars on els carrers (120 cm d'amplada) són simples corredors intercomunicadors d'habitacles.

Un dels aspectes més interessants que hem detectat en la darrera campanya és la presència d'un conjunt d'habitacles al sector sud datables de finals del s. III aC i que devien tenir dos pisos d'alçada. La planta inferior estava dedicada a magatzem i era accessible des d'un carrer inferior, i la planta o habitatge superior era accessible des d'un carrer superior, aprofitant la construcció de les cases en el vessant.

Els paviments detectats són de dos tipus: empedrats i sòls de terracuita (aquests darrers detectats per a les fases I i II). Un dels carrers presenta pavimentació d'empedrat.

Els murs de sòcol de pedra, d'una alçada variable entre 40 i 70 cm, presenten un parament molt irregular, fet disposant les pedres lligades amb fang de llarg i de través.

La muralla presenta tres fases arquitectòniques ben diferenciades. La primera és un simple clos de parament llis d'un metre de gruix amb una molt bona disposició de la pedra fins a una altura de 2 metres d'alçada conservada (s. VI-V aC). La segona és un reforçament exteriorment atalussat fet amb pedra local allargassada i molt més mal disposada que en la fase anterior (s. IV aC). La tercera fase, datable de finals del s. III o s. II aC, consisteix en un darrer reforç de la muralla. Es tracta de la construcció d'un cos assimilable a un bastió rectangular (15 m) accessible per una poterna interior i associat a un fossat paral·lel tallat a la roca mare i situat a 3 metres d'aquell. L'estratigrafia ha permès datar el fossat de forma molt relativa del s. II aC (àmfora itàlica). Aquest fossat presenta encara molts dubtes, ja que només el coneixem per una cala transversal i cal concretar-ne encara l'extensió i l'aspecte general.

ABSTRACT

Present understanding of settlements in central Catalonia

This paper focuses on two large geographic areas that form part of Central Depression. In the section of the Ter river area the data concerning settlements between the late Bronze age-early Iron age and the Iberian period are given emphasizing, specially the dwellings linked with the great Ausetan fortresses of IVth and third century BC. The fireplaces, particularly those of the El Casol de Puig Castellet

site (Folgueroles) are the most well-known domestic structures.

In the section devoted to the upper part of Llobregat river reference is made to the open-air settlements dating from between VIIth and the second centuries BC. The first protourban settlements known are Castellvell de Solsona (ph. I), Sant Miquel de Sorba and Sant Pau de Pinòs. Serrat de l'Oca represents the connection with the first Iberian sites. In the Iberian period the locations of the «oppida» stand out, since they control an agricultural area or their access. The identification of an Iberian house such as the site of Can Bonells, near the Merlès stream, is also noteworthy.

RESUMEN

Conocimiento actual sobre el hábitat y la habitación en la Cataluña central

El presente trabajo se organiza alrededor de dos grandes áreas geográficas que forman parte de la Depresión central. En el apartado dedicado a la zona del río Ter se exponen los datos conocidos en relación a los hábitats desde la época del bronce final- primer hierro hasta el período ibérico pleno, destacando las viviendas que se presentan asociadas a las grandes fortalezas ausetanas de los siglos IV y III aC. Los hogares són las estructuras domésticas mejor conocidas, en especial las identificadas en el yacimiento del Casol de Puigcastellet (Folgueroles).

En el apartado centrado en la cuenca alta del río Llobregat se hace referencia a los núcleos habitados al aire libre y datables entre los siglos VII y III aC. Los primeros asentamientos protourbanos conocidos són el de Castellvell de Solsona (fase I), Sant Miquel de Sorba y Sant Pau de Pinòs, mientras que el Serrat de l'Oca representa el enlace con los primeros núcleos iberizados. Del período ibérico destaca la situación de los oppida que dominan un entorno agrícola, o bien controlan su acceso, así como también destaca la identificación de una casa ibérica rural como es el caso de Can Bonells cerca de la riera de Merlès.

Notes

1. MOLAS FONT, M. D. «Les recerques sobre les societats ausetana i la catalana. Estat de la qüestió». *Laietània*, 8, 1994, pp. 129-144.
2. BOQUER, S.; BOSCH, J.; CRUELLS, W. et al. «L'Institut de Manlleu (Osona). Un hàbitat d'inici de l'edat del bronze». *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*. Barcelona, 1989. CRUELLS, W.; MOLIST, M. «Un poblat a l'aire lliure de fa 4.000 anys. El jaciment de l'Institut de Batxillerat de Manlleu (Osona)». *Museu de Manlleu*, 4, 1990, pp. 25-28.
3. MOLIST, M.; CRUELLS, W.; BUXO, D. «La necròpolis d'incineració de Coll S'Avenc (Tavertet, Osona)». *Tribuna d'Arqueologia*, 1984-1985. Barcelona, 1986, p. 91.
4. MOLIST, N.; ROVIRA, J. «La fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (El Brull, Osona)». dins *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica* (Manresa, desembre de 1990). Manresa, 1991, pp. 249-264; «L'oppidum

- ausetà del Turó del Montgròs (El Brull, Osona)». *Empúries*, 48-50, 1986-1989, pp. 122-141.
5. MOLIST, N.; ROVIRA, J. «L'oppidum...», p. 125.
6. ROCAFIGUERA, M. «L'Esquerda: assentament i territori en el període ibèric ple», dins *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica* (Manresa, desembre de 1990). Manresa, 1991, p. 309.
7. ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial, 1984, p. 40.
8. HUNTINGFORD, E.; MOLAS, M. D. «El jaciment iberoromà de la Caseta (Manlleu, Osona)». *Ausa*, 89-90, pp. 156-165.
9. MOLIST, M. «Aportacions al coneixement dels períodes bronze final-primera edat del ferro a la comarca d'Osona». *Ausa*, 102-104, 1982, pp. 224-228.
10. MOLIST, M. «Aportacions...», pp. 220-222.
11. MALUQUER DE MOTES, J. «Notes sobre la formació del protagonisme dels ausetans». *Ausa*, 102-104, 1982, pp. 251-259. CRUELLS, W.; CLOP, X. *Informe sobre el sondeig realitzat al jaciment del Camp de les Lloses (Tona, Osona)*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1991, (inèdit).
12. DURAN, M.; MESTRES, I.; MOLAS, M. D.; PUJADES, J. *Memòria de les excavacions realitzades al jaciment arqueològic del Camp de les Lloses (Tona, Osona)*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1994, (inèdit); «El Camp de les Lloses: un establiment ausetà de la segona meitat del segle II aC», dins *Llibre de Tona. Sant Jordi*, 1994. Tona, pp. 43-50.
13. MOLAS, M. D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. *El Casol de Puigcastellet, Folgueroles, Osona*. Folgueroles: Ajuntament de Folgueroles, 1992, pp. 31-32. MOLAS, M. D. «Les recerques...», pp. 129-144.
14. «Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles IV-III a. C)», dins *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica*, (Manresa, 6-9 de desembre de 1990). Manresa, 1991.
15. Vegeu nota 4
16. MOLAS, M. D. «Hallazgos en el Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)». *Pyrenae*, XII, 1976, pp. 177-179. MOLAS, M. D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. «La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet, Folgueroles, Osona (I). Una aproximació als límits del territori ausetà». *Ausa*, 121, 1988, pp. 97-131. «La fortalesa ausetana del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)», dins *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica*. Manresa, 1991, pp. 245-248. «La fortalesa ausetana del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)», *Tribuna d'Arqueologia 1990-1991*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992, pp. 53-61. «La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet, Folgueroles, Osona (II). Estudi dels àmbits 1, 1', 2, 2', 3, 3' i 4, 4'». *Ausa* (en preparació).
17. CRUELLS, W.; MOLIST, M. «Un poblat a l'aire lliure de fa 4.000 anys. El jaciment de l'Institut de Batxillerat de Manlleu (Osona)». *Museu de Manlleu*, 4, 1990, pp. 25-28.
18. BATISTA, R.; ROVIRA, J.; MOLIST, N. *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al Turó del Montgròs (El Brull, Osona)*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1987, p. 27. MOLIST, N.; ROVIRA, J. «L'oppidum...», p. 125.
19. MOLIST, M.; CRUELLS, W.; BUXO, M. D. «La necròpolis de Coll S'Avenc (Tavertet, Osona)». *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986, p. 91.
20. ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial, 1984, p. 40.
21. *Ibidem*, p. 40.
22. BUXO, M. D.; COLOMER, J. L.; MOLAS, M. D. et al. «Nota preliminar sobre el jaciment de la Pedra del Dau (Savassona)». *Ausa*, 85, 1977, pp. 321-328.
23. PONS, E.; MOLIST, M. «Dispositifs de cuisson durant la Protohistoire en Catalogne», dins *Habitat et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire*. Actes du Colloque International. Arles-sur-Rhône (en premsa). PONS, E.; MAYA, J. L.; BUXO, R. «El habitat i las estructuras domésticas durante el Bronce Final en Catalunya» (en premsa).
24. BATISTA, R.; ROVIRA, J.; MOLIST, N. *Memòria...*, pp. 19-20. MOLIST, N.; ROVIRA, J. «L'oppidum...», p. 128.
25. BATISTA, R.; ROVIRA, J.; MOLIST, N. *Memòria...*, p. 20. MOLIST, N.; ROVIRA, J. «L'oppidum...», p. 129.
26. *Ibidem*, p. 261.

27. Vegeu SANCHEZ i CAMPOY, E. «Del bronze final a la primera edat del ferro a la Catalunya central (assaig de periodització) (s. VIII-V aC.)», dins *Espacio, Tiempo i Forma*, pp. 249-280.

28. SERRA i VILARÓ, J. «Excavaciones en Solsona», *JSEE*, núm 83. Madrid, 1926. La datació d'aquest jaciment cal basar-la en la presència de les típiques gerres de vora exvasada i cordó sota la vora i escassos fragments amb acanalats. Probablement es tractava d'un petit assentament a l'aire lliure, situat al mig de la plana de Solsona.

29. CURA, M. «Aportaciones al conocimiento del proceso de iberización en el interior de Cataluña», dins *Symposi Internacional sobre els orígens del món ibèric*. Ampurias, 30-40. Barcelona, 1977.

30. Podeu consultar la memòria d'excavació dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

31. SERRA VILARÓ, J. *La ceràmica de Merlés*. IEC. Solsona: 1928.

32. CURA, M., ROVIRA, J. «Consideracions sobre el poblat de Bronze Final de Merlés (Sant Pau de Pinós, Barcelona)», *Cypsel*, I. D.P.G., 1976.

33. Sobre la funcionalitat d'aquest assentament cal consultar: SANCHEZ i CAMPOY, E. «Memòria dels treballs arqueològics realitzats al Serrat de l'Oca i Serra Morena (Puig-Reig, Berguedà)». Memòria inèdita dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Desembre de 1992.

34. Agraïm a la Sra. Marina Miquel la informació facilitada sobre la recent troballa de restes ibèriques al mateix turó del Castell de Gallifa.

35. La memòria completa de les intervencions arqueològiques a Can Bonells ha estat publicada dins SANCHEZ CAMPOY, E. «Can Bonells, assentament rural d'època ibèrica al Berguedà», *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà*, núm. 2. Berga, 1992, pp. 99-130.

M. Dolors Molas i Font és professora d'Història Antiga a la Universitat de Barcelona, i presidenta del CIAO (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona). Les seves línies de recerca principals es centren en «Les transformacions de les societats del nord-est peninsular sota la implantació romana» i en «El paper de les dones a l'antiguitat clàssica a l'esfera econòmica».

Eduard Sánchez i Campo és arqueòleg i gerent de l'empresa «Arqueociència». Les seves línies de recerca principals són dues: «El poblament pre-romà a la Catalunya Central» i «Tipologia i evolució dels sistemes d'enterrament a l'època alt-medieval».

celler d'osona

VINS
CAVES
LICORS

CARRER DE SANT FIDEL, 3 // 08500 VIC // TEL-FAX (93) 886 00 60